

LEKTIO

Ruoan kuluttamisen ristiriitaisuus

Hanna Leipämaa-Leskinen

RISTIRIITAINEN RUOAN KULUTTAMINEN TUTKIMUSKOHTENA

Kuluttaminen voi muodostua haasteiden kentäksi. Erityisesti nykyisenkaltaisen hyvinvointiyhteiskunta edesauttaa kuluttamiseen liittyvien haasteiden tai pohdinnanpaikkojen ilmenemistä. Vaikka käytössämme on koko ajan enemmän ja enemmän tietoa valintojemme perusteeksi, esimerkiksi lisääntyneen tutkimustiedon, median ja internetin keskustelupalstojen myötä, kulutusvalintojen tekeminen on vaikeutunut. Kuluttajilla ajatellaan olevan valtaa ja kyvykkyyksiä; meidän *pitäisi* tehdä "oikeita" valintoja. Valitsemisen vapaus tuottaakin yllättäen monimutkaisuutta. Valta osaltaan lisää myös vastuudentuntoa, koska voi olla aika vaikeaa tietää, mitkä valinnat ovat "oikeita" ja mitkä vähemmän "oikeita". Kysymykset kuten: "Millainen minä haluan olla?", "Millainen minun pitäisi olla?" ja "Miten muut minut näkevät?" leimaavat tämän ajan kuluttajia.

Ilmiö näkyy erityisen hyvin ruoan kuluttamisessa. Ei ole helppoa toteuttaa ruoan kuluttamisen ihanteita ja toiveita kun arki ja todellisuus asettavat omat rajoituksensa. Esimerkiksi ilmaston lämpenemisen myötä monet meistä ovat tietoisia kasvisruoan eduista verrattuna lihan syömiseen. Tästä huolimatta monikaan ei ole valmis muuttamaan omia totuttuja tapojaan. Moni vanhempi puolestaan on hyvin perehtynyt lasten ravitsemussuosituksiin, mutta päätyy siitäkin huolimatta tarjoamaan valmisruokia useammin kuin suositukset sallivat. Toiveissa on myös ruokailla kauniisti katetun pöydän

ympärillä koko perheen kesken, mutta kompromissina voi olla että toiveesta pidetään kiinni vain sunnuntaisin. Nämä esimerkit valottavat ristiriitaisen ruoan kuluttamisen ilmiökenttää ja ovat tämän tutkimuksen polttopisteessä.

Tieteessä ja jokapäiväisissä viestimissä käydystä keskustelusta huolimatta, kuluttamisen ristiriitaisuutta ei ole juurikaan otettu aiempien tutkimusten keskiöön. Ristiriita ja ristiriitaisuus ovatkin haasteellisia käsitteitä, joita on lähestytty kulutustutkimuksen teoriaperinteessä erilaisilla tavoilla. Useimmiten ristiriitoja on tutkittu niin sanotusta kognitiivisen psykologian lähestymistavasta käsin. Tällöin ristiriita nähdään yksilön sisäisesti rakentuvana psykologisena tilana, joka täytyy ratkaista. On tuotu esiin motivaatiokonflikteja, asenteen eri ulottuvuuksien välistä ristiriitaa ja vastakkaisten tunteiden kokemista samanaikaisesti. Tässä tutkimusperinteessä nämä tilanteet johtavat kognitiivisen dissonanssin tilaan, voidaan myös puhua epämiellyttävästä jännitteestä, jota kuluttaja pyrkii poistamaan tiedollista, toiminnallista tai tunteellista elementtiä muuttamalla. Voidaan kuitenkin kysyä, ovatko ristiriidat aina ongelmallisia?

Kulutustutkimuksessa tätä haasteellisuutta on tuotu erityisesti esiin niin sanotun postmodernin kulutuksen kuvausten yhteydessä, kun kuluttamisesta ja kuluttajasta puhutaan ristiriitaisena, jatkuvasti muuttavana ja ennalta- arvaamattomana. Ei voida kuitenkaan ajatella, että ruoan kuluttaminen olisi pelkkää ristiriitojen kanssa kamppailua. Monelle kuluttajalle voi olla yhden- tekevää, onko ruokalautaselle päätynyt ruoka itse tehtyä vai valmisruokaa tai ovatko porkkanat luomua. Ruokakaupassa toimitaan usein rutiininomaisesti, tuttuja raaka-aineita kärryyn laittaen ja kotona raaka-aineista valmistetaan aterioita tuttujen käytäntöjen ohjaamina. Ristiriidat eivät tällöin aina- kaan ensi näkemältä tunnu läsnä olevilta.

Postmoderneissa tai kulttuurisissa kulutustutkimuksissa, ristiriitaisuus tuo- daankin esille kuluttamisesta leimaavana piirteenä. Joissakin tutkimuksissa on myös eritelty empiiristen aineistojen pohjalta, millaisia ristiriitoja kuluttajat kohtaavat. Tästä huolimatta itse ristiriitaisuuden käsite on saanut erilaisia merkityksiä, ja toisaalta samasta ilmiöstä puhutaan eri termeillä. Yhteistä on kuitenkin se, että tarkastelussa ei ole kuluttaja yksilönä ja hänen koke-

muksensa, vaan se, miten ristiriitaiset merkitykset rakentuvat, muokkautuvat ja uusiutuvat kulttuuristen merkityssysteemien osana ja ohjaamana.

Tutkimuksen analyysiyksikkö vaihtuu siis edellä mainittuun kognitiiviseen perinteeseen verrattuna. Ristiriidoista tulee jatkuvasti rakentuvia, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muokkautuvia merkityskimppuja. Myös kuluttajasta tulee ristiriitainen, jolloin hänellä on hallussaan erilaisia minuuksia, joita voidaan ottaa käyttöön sosiaalisten odotusten ja rajoitteiden vaihtuessa. Tässä tutkimussuuntauksessa ristiriitojen nähdään kuuluvan luonnollisena osana sosiaaliseen elämään, siis kulutusyhteiskunnassa toimivan kuluttajan osana on elää ristiriitojen kanssa. Lisäksi ristiriidat eivät ole aina ongelmia, vaan ne voidaan myös hyväksyä osaksi kuluttajan roolia. Tämä näkökulma on ohjannut väitöskirjani rakentumista. Kulttuurisen kulutustutkimuksen lisäksi tutkimukseni nojautuu sosiologiseen ruoka- ja kehontutkimukseen.

Tutkin väitöskirjassani ristiriitaisuutta ruoan kuluttamisen ilmiökentässä kokonaisvaltaisesti. Erityisesti tarkastelen, miten ristiriitaisuus ilmenee ruoan kuluttamisessa, miten kuluttajat jäsentävät ruoan kuluttamisen ristiriitaisia vastinpareja ja miten kehon ja identiteetin ristiriitaiset merkitykset rakentuvat laihduttajien arjessa. Kuten tutkimuksen kysymyksistä voidaan päätellä, kyseessä on laadullinen tutkimus, jolloin ilmiötä pyritään ymmärtämään eikä selittämään. Koska ristiriidan käsitettä ei ole kulttuurintutkimuksellisesta näkökulmasta käsin tarkasti määritelty, väitöskirjassani se ymmärretään ruoan kuluttamisessa vallitsevaksi ihanteen ja todellisuuden väliseksi epäsuhdaksi, joka voi kiinnittyä eritasoiisiin merkityksiin ja käytänteisiin. Lisäksi ristiriidat ovat dynaamisia, kontekstuaalisia ja sosiaalisesti rakentuvia merkityskokonaisuuksia.

RISTIRIIDAT KOOSTUVAT MONINAISISTA MERKITYKSISTÄ

Tutkimuksessani ristiriitaisuutta lähestytään empiiristen aineistojen pohjalta. Tutkimus on eksploratiivinen eli siinä pyritään löytämään sisältöjä ja merkityksiä ristiriitaisuudelle peilaamalla empiirisiä löydöksiä lopuksi aiempaan teoreettiseen keskusteluun. Olen lähestynyt aineistoja sekä tulkitse-

van että kulttuurisen kulutustutkimusperinteen kautta. Seuraavassa käyn läpi tutkimuksen empiirisiä aineistoja ja keskeisiä löydöksiä.

Tutkimuksessa on analysoitu kolmea eri empiiristä aineistoa. Ensimmäisessä vaiheessa keräsin haastatteluaineiston. Haastattelun aikana keskustelua stimuloitiin kuvakollaasilla, jonka kautta haastateltavat saivat metaforisesti kuvata suhdettaan ruokaan ja ruoan kuluttamiseen. Tutkimuksessa tunnistettiin viisi erilaista ristiriitatyyppiä, jotka saivat vaihtelevia rooleja kuluttajien jokapäiväisessä ruoan kuluttamisessa. Ensimmäinen tyyppi nimettiin tasapainotteluksi. Se kuvasti niitä ristiriitoja, jotka kuluttajat luonnollisesti liittävät osaksi nykyaikaista ruoan kuluttamista, voidaan puhua myös ruokakulttuuriin kuuluvista ristiriidoista. Toinen ristiriitatyyppi on epäoikeudenmukaisuus, joka nimensä mukaisesti kertoo ruoan jakautumisen kuilusta hyvinvointiyhteiskunnan ja kehitysmaiden välillä mutta myös niistä epäkohdista, joita liittyy hyväosaisempien kuluttajien keskuuteen. Arkiset pulmat ovat ristiriitoja, joita esiintyy kuluttajien omassa jokapäiväisessä ruokailussa, esimerkiksi edullisen ja terveellisen ruoan valmistamiseen liittyvät haasteet. Normien rikkominen on tutkimuksessa esiintyvä, täysin uudenlainen ristiriitatyyppi. Se kuvastaa kulutuksessa syntyviä vastadiskursseja, joilla voidaan kapinoida yleisiä ruoan kuluttamisen käytäntöjä vastaan. Perheissä voi syntyä käytäntöjä, jotka tiedetään esimerkiksi yleisten ruokasuositusten tai normien vastaisiksi, mutta joista halutaan pitää kiinni, koska ne ovat ”osa meidän elämää”. Saavuttamattomat ihanteet liittyvät tilanteisiin, joissa ristiriita on jo melko voimakas, ja se haluttaisiin ratkaista.

Toisessa vaiheessa selvitin ruokaristiriitojen yleisyyttä ja vastinparien vaihtelua kyselytutkimuksen avulla. Postikyselyyn vastasi 745 suomalaista kuluttajaa. Yleisimmin ristiriitoja aiheutti pyrkimys kauniiseen kattaukseen, toiseksi yleisin syy oli halu valmistaa ateriat useammin itse ja kolmanneksi terveellisen syömisen ihanne. Tutkimus osoitti myös, että ristiriitojen lähteet riitautuvat useiden eri vastinparien eli riitauttajien kanssa. Näin ollen terveellinen syöminen ei suinkaan aina riitaudu herkuttelun kanssa, vaan ajanpuute ja taloudelliset seikat olivat aineiston mukaan useammin esteenä terveellisyys toteuttamiselle. Aiemmissä tutkimuksissa vastinparit on esitetty kiinteinä, joita omassa tutkimuksessani tietoisesti koeteltiin ja hajotettiin.

Kolmannessa vaiheessa analysoin niin sanottuja laihdutuspäiväkirjoja, jotka oli kirjoitettu internetiin. Kolmen päiväkirjan merkinnät ulottuvat suunnitteen vuosien 2003–2005 ajalle. Aineistosta tunnistettiin kehoon ja identiteettiin liittyviä ristiriitaisuuksia, jotka itse asiassa eivät ratkenneet vaikka laihduttaja onnistuikin projektissaan. Sen sijaan tilalle tuli uusia ristiriitoja. Tämä löydös omalta osaltaan vahvistaa ristiriitaisuuden suurta roolia nykyisenkaltaisessa kulutuskulttuurissa. Ei siis ihme, että kuluttaja ymmärtääkin yhä useammin ristiriitaisena, millä tarkoitetaan sitä, että kuluttajan identiteetti ei ole yhteneväinen ja pysyvä, vaan pirstaleinen ja muuttuva.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Ristiriita syntyy, kun hyvälle ruoalle asetetut puitteet ja sisältö eivät kohtaa. Tämä merkitystason neuvottelu tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, millä tarkoitan sitä että kuluttajan ihanteiden ja todellisuuden välinen suhde määrittyy sosio-kulttuurisen ympäristön osana, eri hetkissä eri tavalla. Ihanteet eivät siis ole muuttumattomia, kuten ei myöskään se todellisuus jota vasten ihanteita peilataan. Tutkimukseni perusteella nämä puitteet tiukentuvat esimerkiksi kun perheeseen syntyy lapsi ja vastaavasti löystyvät kun kuluttaja määrittää terveyden enemmänkin hyvinvoinnin kuin esimerkiksi hoikkuuden myötä. Muutokset voivat esiintyä paljon pienemmissäkin hetkissä, esimerkiksi arki-illan ja sunnuntaipäivän ruokailun erilaisina vaihteina. Kuluttaja siis tulkitsee ristiriitoja sosiaalisesti, muokkaamalla ja uusintamalla merkityksiä ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa.

Oleellista on siis kysymys hyvän ruoan merkityksistä. Mutta mistä hyvä ruoka syntyy? Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että melkein mikä vain ruoka voidaan nähdä hyvänä ruokana, jos niin halutaan. Hyvää ruokaa voi olla herkuttelu suklaalla, juhlava pihviateria, kevyt salaattilounas, jopa valmispizza joissakin tilanteissa. Kuluttajalla on käytössään erilaisia hyvän ruoan kehyksiä, jotka määrittävät kussakin hetkessä ihanteellisen tavan kuluttaa ruokaa.

Tutkimukseni synnyttää uudenlaista ymmärrystä ristiriitaisuuden kulttuurisesta rakentumisesta. Ristiriidat nähdään aiempaa monipuolisemmin ja ku-

luttajaa tulkitaan ristiriitojen keskellä elävänä toimijana markkinoilla. Ristiriidat eivät siis ole aina "pahasta" tai ratkaistavaksi tarkoitettuja, vaan kuluttaja voi jopa hyödyntää niitä ruoan kuluttamisessaan ja identiteettiään rakentaessaan.

Väitöskirjani raottaa ristiriitaisen kuluttamisen ovea, mutta jatkotutkimusta tarvitaan ilmiön perusteellisempaan ymmärrykseen. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää käytännön liiketoiminnassa jo nyt, erityisesti markkinoinnillisten keinojen kehittämisessä. Ristiriitaisuuksien esiin tuominen, niiden käsittely ja sallitaksi tekeminen esimerkiksi mainonnan ja tuotekehityksen keinoin ovat tapoja puhutella tämän päivän kuluttajia. Mainontaa voidaan rakentaa niiden ristiriitojen varaan, jotka kuluttajien arjessa ovat läsnä. Voisiko terveellistä ruokaa mainostaa helppona, nopeana ja edullisena sen sijaan että se esitetään lähinnä hyvänmakuisen vastinparina?

KIRJOITTAJA:

KTT Hanna Leipämaa-Leskisen markkinoinnin alaan kuuluva väitöskirja "Kuluttajat ristiriitojen maailmassa: Esseitä ruoan kuluttamisen haasteista" tarkastettiin Vaasan yliopiston kauppatieteellisessä tiedekunnassa 24.6.2009.
E-mail: hll@uwasa.fi